Η Αγία Ελένη και το μεταξαργιό

Η Αγία Ελένη που η μνήμη της τιμάται στις 21 Μαΐου, λόγω της φιλανθρωπικής της δράσης και του έργου που επιτέλεσε στους Αγίους Τόπους, είναι ιδιαίτερα αγαπητή στο λαό μας, που έχει συνδέσει πλήθος παραδόσεων με το όνομά της.
Στην επαρχία μας ο λαός τη συνδέει με το σύμβολο της ευμάρειας, της ομορφιάς και της εξουσίας, το απαλό μετάξι και με το γνωστό για την υπομονή του βιβλικό Ιώβ, που αν και πιστεύεται πως έζησε γύρω στη δεύτερη χιλιετία π.Χ. τον φέρνει να έχει ζήσει στα χρόνια της αγίας.
Πράγματι σε μια γητειά[1] από τη Μυρσίνη που λένε για να ξεφταρμίσουν το μεταξαριό (ξεματιάσουν τους μεταξοσκούληκες) γυρίζοντας γύρω γύρω τις καλαμωτές (καλαμένιες σχάρες) σκορπώντας απάνω μουρνόφυλλα, λένε:

«Ο Ιωβ επόθανε στην κοπρά τον έθαψαν
χρυσό σκουλήκι εβγήκε.
Η Αγία Ελένη επέρασε, στο μπαμπαρόλι* τζη εκόλλησε
στο καλύβι τζη το πήε
και εγέμισε ανώγια και κατώγια και εξωκάλυβα.
Απάνω στο κουκούλι, τση το φταρμίσανε
και κλαίει και θρηνάται
του θεού παραπονάται
κι ο Θεός τσ'απηλογάτα.
Δεν εβρέθηκε άθρωπος μυρωμένος
να πιάσει φύλλο μουρνόφυλλο
να ραντίσει το μεταξαργιό και να πει:
Στάμα του Θεού το θάμα
των παπάδων η στολή
και του φτωχού η ελπίδα.
Ο Σφακιανός επέρασε
απου τη μέση το χωργιού.
Στράχτη* βαστά στράχτη πουλεί
να στράψουν τα μάτια ντου που σε φτάρμισε
ανέ σε φτάρμισε γυναίκα να ψυγούνε τα βυζά τζη
κι ανέ σε φταρμισε άντρας να ψυγούνε τ' αχαμνά ντου»

Δηλαδή η παράδοση μας, θέλει η Αγία Ελένη να είναι η πρώτη που ανέταξε όπως λένε το μεταξαργιό αν και η σηροτροφία υπήρχε στον Ελληνικό κόσμο από τα πανάρχαια χρόνια[2].
Ο Αριστοτέλης (Ιστ. Ζώων, 5.55) αναφέρει ότι οι γυναίκες της Κω γνώριζαν την κατεργασία του. Το μετάξι ήταν γνωστό πριν από την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου, αφού έχει βρεθεί στον Κεραμικό σε ταφή εγγονής του Αλκιβιάδη.
Σύμφωνα με πληροφορίες Βυζαντινών συγγραφέων, ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ιουστινιανός, έστειλε στην Κίνα δύο μοναχούς ειδικά για το μετάξι, το οποίο εκείνη την εποχή είχε διαδοθεί σε μεγάλο βαθμό (το χρησιμοποιούσε ακόμα και η εκκλησία) και ήταν συγχρόνως πανάκριβο. Οι δύο μοναχοί παρακολούθησαν όλη τη διαδικασία εκτροφής του μεταξοσκώληκα και παραγωγής του μεταξιού και φεύγοντας έκρυψαν μέσα στα κούφια μπαστούνια τους, αρκετό μεταξόσπορο που μετέφεραν στο Βυζάντιο. Στα πρώτα χρόνια η βυζαντινή αυλή κρατούσε μυστικό τον τρόπο παραγωγής του μεταξιού από τον υπόλοιπο λαό, που πίστευε ότι το μετάξι προερχόταν από κάποια φυτική ουσία. Σιγά σιγά όμως η τεχνική ξέφυγε από τα ανάκτορα και η μεταξουργία αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό σ` όλη την Ελλάδα.

Παλιά που για να ντυθούν οι άνθρωποι έπρεπε να καλύψουν και αυτή τη βασική ανάγκη από ύλες που παρήγαν, η σηροτροφία ήταν ανεπτυγμένη και στα χωριά μας όπως μας θυμίζει και η πιο πάνω γητειά.

Το μεταξόσπορο τα αυγά του μεταξοσκούληκα, τον-ε ζεσταίνανε στον ήλιο ή κάτω από τις μασκάλες τους οι νοικοκυρές ώσπου να εκκολαφτεί. Επειδή το μεταξαργιό φταρμίζεται εύκολα σε κάποια χωριά τον-ε περνούσανε από σαράντα κύματα τη μέρα των Αγίω Σαράντα. Πετύχαινε άμα λέγανε εκείνη τη μέρα τα πιο μεγάλα ψόματα

Ο μεταξοσκούληκας ξεπούλιαζε (γινόταν η εκκόλαψη του) κατά τη μεγάλη Σαρακοστή[3]. Το ανέταμα -η περιποίηση του- ήθελε τάξη και απαιτούσε μια συνεχή ενασχόληση[4]: «Το μετάξι θέλει τάξη κι άθρωπο να τ' ανετάξε»ι
Το μεταξαργιό έτρεφαν με μουρνόφυλλα όπως μας θυμίζει και ένας ερωτευμένος[5]
«Αν λείπαν τα μουρνόφυλλα δεν ήβγαινε μετάξι
καινούργια αγάπη πολεμώ κι ο νους μου θα πετάξει»
Του δίνανε αρχικά φυλλαράκια άσπρης μουρνιάς[3]. Όταν μεγάλωνε του ρίχνανε φύλλα μαυρομουρνιάς. Η τροφοδότηση ήτανε διαρκής μια και έτρωγε συνέχεια. Από εκεί και η έκφραση[4] για το λαίμαργο: «Τρώει σαν το μεταξαριό».

Όταν ετοιμαζόταν να σκαλώσει[3] δηλ. να σκαρφαλώσει και να μπλέξει στα κλαδιά για να κάνει τα κουκούλια, του ρίχνανε κάνα δυο φορές άσπρο φύλλο γιατί λέγανε ότι το άσπρο φύλλο κάνει το μετάξι. Για το σκάλωμα βρίσκανε διάφορους θάμνους όπως γούδουρο, γαϊδουραχιμάδες, πρίνο, ασπάρτη (ο καλλίτερος) ή σφάκα.

Αυτό μεθοδικά ύφαινε γύρω του το κουκούλι που θα κλεινότανε για να μεταμορφωθεί σε πεταλούδα. Όπως λέει και το αίνιγμα[1]:
«Πύργο πύργο ήχτιζα κι απήτις τον επόχτισα εγύρισα κι εψόφησα».

Άμα ποσκάλωνε[3], μαζώνανε τα κουκούλια, τα καθαρίζανε, διαλέγανε για σπορικά αυτά που ήτανε θηλυκά όπως λέγανε, δηλ. αυτά που είχανε μέση και τα κάνανε μια κολαΐνα.
Μετά 5-6 μέρες βγαίνανε οι πεταλούδες η θηλυκή ή ψυχάρα και η αρσενική ο πέταρος που ζευγαρώνανε αμέσως. Τσι βάνανε απάνω στα καρυδόφυλλα ή τα φύλλα τση σφάκας. Άμα τσι ξεκολλούσανε, παίρνανε τα αρσενικά και μένανε τα θηλυκά που αρχίζανε να αφήνουνε το σπόρο. Σε 2-3 μέρες ο σπόρος γινότανε γκριζωπός. Υπήρχε δίφορο που ξανάνοιγε ύστερα από 8-10 μέρες. Τη δεύτερη φορά κρατούσες σπόρο για να ξαναρχίσεις την άλλη Άνοιξη την ίδια διαδικασία.
Όπως λέει και το αίνιγμα[1]:
"Εγώ΄καμα τη μάνα μου κι η μάνα μου εμένα,
και του κυρού μου τα πιαδιά εκάμαν πάλι εμένα"

Για να βγάλεις το μετάξι[3]: Έπαιρνες τα κουκούλια, άναβες λίγο το φούρνο και τ' άφηνες σε κανονική θερμοκρασία για να ψοφήσει η πεταλούδα. Ύστερα τα πήγαινες στο μεταξά. Υπήρχε παλιά ένας μεταξάς στο Χαντρά ο Χαράλαμπος Δαμουλάκης. Είχε ένα καζάνι και όταν εχόχλαζε το νερό ήριχνε λίγα λίγα τα κουκούλια, τα τραβούσε με ένα βιτσαλάκι, ετράβα τσι κλωστές και τσι τύλιγε στο μαγκάνι. Αυτό το νήμα ήτανε λίγο σκληρό. Για να μαλακώσει βάνανε αποσαπουνίδες δηλ. πολειφάδια από σαπούνι που βράζανε μαζί με το νήμα. Το ίδιο κάνανε και για το ύφασμα που φαίνανε. Το ψήνανε και μαλάκωνε
Με αυτή τη μεταξοκλωστή οι νοικοκυρές παλιά υφαίνανε διάφορα μεταξωτά, τα μετάξινα όπως ζώνες. Την κλωστή την έλεγαν και μπόλια. Έτσι έλεγαν και λεπτό υφαντό πανί για πουκαμίσες κλπ. υφασμένο από μετάξι. Υφάσματα για πολύτιμα προυκιά όπως μας θυμίζουν δίστιχα από τη Ζάκρο[6]
"Να μη θαρρείτε κοπελιές και σεις κοπελοπούλια,
πως τσοι κωλοπανίζουνε τσ' άντρες με τα σακούλια.
Πανί και μπόλιες θέλουνε και ρούχα να ντυθούνε
και πάπλωμα και πατητές να διπλοκουκλωθούνε"

Με μπόλιες (μεταξωτές κλωστές) ύφαιναν τους χασιλαμάδες ή χαχιλαμάδες. Επρόκειτο για λεπτά υφαντά σεντόνια ολομέταξα (στημόνι και υφάδι από μετάξι) που έβαζαν διακοσμητικά για τους τοίχους ή στόλιζαν το κρεβάτι. Με αυτά στόλιζαν και το νυφικό κρεβάτι ή τα χρησιμοποιούσαν σα σκέπασμα νεκρού ή για την Αγία Τράπεζα.

Μεταξωτά «Του Θεού το θάμα, των παπάδων η στολή και του φτωχού η ελπίδα», που απαιτούσαν από τη νοικοκυρά, την υπομονή του Ιώβ που από το σώμα του θέλει η παράδοση να βγήκε ο μεταξοσκούληκας.
Μεταξωτά σαν το μπαμπαρόλι, το αυτοκρατορικό ένδυμα της Αυγούστας και Αγίας Ελένης που η ίδια παράδοση θέλει πάνω του να έχει πρωτοσκαλώσει ο μεταξοσκούληκας και να είναι η πρώτη που τον ανέταξε.

Ο μεταξοσκούληκας που μετατρέπει τα μουρνόφυλλα σε μετάξι και μετά μεταμορφώνεται σε πεταλούδα, σε ψυχή όπως την αποκαλούσαν οι αρχαίοι έλληνες. Με αυτόν παρομοιάζει τον άνθρωπο και ο μεγάλος κρητικός ο Ν. Καζαντζάκης. Όπως λέει ο ήρωας του ο “Φτωχούλης του Θεού”:
«Εγώ ‘μαι το σκουλήκι, εσύ … όλοι οι άνθρωποι που σουρνόμαστε στη γης. Αγώνας, ανήφορος , πόνος πολύς…, αγνότητα, φτώχεια, αγάπη, κλάματα, πείνα και γύμνια, τι άθλους Θεέ μου πρέπει να τελέψει το κακόμοιρο το σκουλήκι όσο να γίνει πεταλούδα!»

* μπαμπαρόλι: ρούχο που τυλίγεται στο σώμα, στράχτη: μάλλον στάχτη

Στοιχεία:1. Ν. Γαρεφαλάκη: Στειακή λαογραφία 2. Πληροφ. από διαδίκτυο. 3. Για όλη τη διαδικασία πληροφορίες από τη μητέρα μου Αγγελική Σκουλούδη 4. Από συλλογή μου με λαογραφικά περιοχής Πραισού.5. Ε. Παπαδάκη: Λόγια του Στειακού λαού. 6 .Γ. Ροδανάκης

Ερρίκος Π. Σκουλούδης